

Intézet a határon

Van egy kisváros a dán-német határon, amely Közép-Európában még a földrajz iránt érdeklődők körében sem túlságosan ismert - és amelynek már a neve is gondok forrása. A város neve Abenra - de ki tudja ezt Skandinávián kívül helyesen leírni vagy kiejteni? Ezért maguk a dánok is bölcsőbbnek látják, ha városukat a külföldi fogyasztásra használt szövegekben Aabenraáként jegyzik. (Arról nem is beszélve, hogy németül Apenrade a település neve - de erről majd később.)

Aabenraában működik az 1976-ban alapított Institut for Graenseregionsforskning, azaz a Határrégió Kutatóintézet. Az intézet és kutatási profilja bemutatása kapcsán talán nem fölösleges e kevéssé ismert régió történetéről és népeiről is szót ejteni.

A régió és a határ

Aabenraa alig 25 kilométerre van a dán-német határtól. A határ - sok más európai határhoz hasonlóan - nem túlságosan régi: az első világháborút lezáró békekötések hozták létre. A régió történetéről érdemes tudni; hogy a jelenlegi határvonaltól körülbelül 60 kilométerrel északra és délre fekvő terület a XII. századtól 1864-ig schleswigi hercegségként önálló entitásként létezett a dán korona fennhatósága alatt. 1864-ben porosz-osztrák háború indult Dánia ellen, az ezt lezáró bécsi béke (október 30.) eredményeként Schleswig-Holstein tartomány Poroszország, illetve később Németország része lett. (A dán-német határ tehát a mainál lényegesen északabbra, Schleswig északi határán húzódott.) Az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés viszont népszavazás tartására kötelezte Németországot az észak-schleswigi területen. Az 1920. február 10-i népszavazás körülbelül 75 százalékos eredménnyel a Dániához csatlakozás mellett döntött jöllehet a régió déli felén lévő 41 német többségű település Németország mellett voksolt. Az úgynevezett enbloc-népszavazás eredményeként olyan német többségű schleswigi települések kerültek Dániához, mint például Tonder-Tondern (76 százalék), Aabenraa-Apenrade (54 százalék) stb. Ezen népszavazás eredményeként alakult ki a máig érvényes dán-német határ. Egyben elkezdődött egy-szintén máig ható - szívós verbális - mentális küzdelem. Ugyanazt a régiót ugyanis - tehát a mai Dánia 1864-es és 1920-as határa közé eső területét - a németek (mind a hivatalos Németország, mind a régióban élő német kisebbség) abszolút következetesen *Észak-Schleswignek* nevezik- jellemző, hogy a térség, egyben Skandinávia egyetlen német napilapjának címe „Nordschleswiger” -, míg a dánok *Sonderjyllandnak*, azaz Dél-Jütlandnak hívják. A regionális öntudat a térségben hagyományosan igen fejlett. Érdekes adalék például, hogy a Németország mellett kampányoló 1920-as választási plakátokon nem a német, hanem a kék-fehér-piros schleswigi zászló szerepelt

Németek Dániában, dánok Németországban

A régió történetéből következik, hogy a határ mindkét oldalán jelentős számú, a szomszédos ország többségi nemzetéhez tartozó kisebbség él. A dániai németek számát 20-25 ezerre becsülik, a németországi dánokét pedig 50-60 ezerre.

A dániai németek. Amikor Észak-Schleswig Dánia része lett, a dán kormány és törvényhozás széles körű jogokat helyezett kilátásba a német kisebbség számára, elsősorban az oktatás területén. Megindult a németek integrálása a dán politikai életbe. Már 1920-ban megalakult máig létező politikai érdekképviselői szervezetük, a Schleswigi Párt, Johannes Schmidt-Wodder evangélikus lelkész személyében pedig a német kisebbség képviselőhöz jutott a koppenhágai parlamentben.

A weimari köztársaság bukása után a békés fejlődést egyre inkább konfrontáció váltotta fel. A német kisebbségi szervezetek nemcsak határrevíziót követeltek, hanem fokozatosan a náci ideológia hatása alá kerültek. A status quo formális felrúgására 1940. április 9-én került sor, amikor Németország lerohanta Dániát. A schleswigi németek közül 2100-an önként csatlakoztak a Wehrmachthoz, Dánia viszont 1945-ben háromezer kisebbségi személyt ítélte el a megszállókkal való együttműködés miatt.

A háború után a helyzet viszonylag hamar rendeződött. A német kisebbség 1945 novemberében hűségnyilatkozatot tett a dán állam és az uralkodóház mellett.

A kisebbségkérdés átfogó szabályozására azonban még tíz évet kellett várni. Ezt a periódust zárta le az 1955. március 29-én aláírt Bonn-Koppenhágai Nyilatkozat, amely máig hatóan rendezi a két országban élő kisebbségek ügyét. A nyilatkozat megszületéséhez nagyban hozzájárult az is, hogy az NSZK-t 1955-ben felvették a NATO-ba. Nem lett volna kívánatos, hogy két nyugat-európai NATO-tag között rendezetlen kisebbségi problémák legyenek (Dánia a NATO 1949-es megalakulása óta tagja a szövetségnek.) A nyilatkozat később modellértékűnek bizonyult: Nyugat-Európában több helyütt mintának tekintették a kisebbségkérdés kezelésében.

A megállapodás megkötése óta a német kisebbség ismét részt vesz az ország politikai életében. 1953 é. 1964 között saját képviselőjük volt a dán parlamentben, az 1973-79-es periódusban a Liberális Párt vállalta érdekképviselői szerepüket. 1983-ban létrehozták a német kisebbség koppenhágai Titkárságát. A Titkárság közvetlen kapcsolatot tart a parlamenttel és a kormánnyal - így látja el a kisebbség érdekképviselői feladatát.

A már említett Schleswigi Párt főleg a regionális politikában érintett, képviselői jelen vannak a megyei és a helyi önkormányzatokban. Végül a schleswigi németek általános érdekképviselői szerve a Bund deutscher Nordschleswiger (BdN), az Észak-Schleswigi Németek Szövetsége. A BdN tevékenysége a politikán kívül a kulturális és a társadalmi élet úgyszólván valamennyi dimenziójára kiterjed. Fő célja a német identitás fenntartása. A BdN központja az Aabenraában székelő Deutsche Generalsekretariat, a Német Főtítkárság. A német intézményrendszer része emellett a már említett napilap, a Nordschleswiger, az aabenraai központi könyvtár, a helyi és iskolai könyvtárak - összesen huszonnégy, köztük három könyvtárbusz -, továbbá az oktatási rendszer. Az oktatási rendszer keretében tizenhét német magániskola, gimnázium és bentlakásos iskola működik, körülbelül 1400 diákkal, továbbá huszonnégy óvoda, 600 gyerekekkel. A Német Ifjúsági Szövetség huszonnyolc helyi egyesületet fog össze.

Németországi dánok. Körülbelül 50-60 ezer dán él Dél-Schleswigben, a lakosság 8-10 százaléka. Érdekes, hogy miközben számuk többszöröse a dániai németekének, nemzetközi szakmai körökben és politikai fórumokon talán kevésbé hallatják hangjukat, mint az utóbbi népcsoport.

A németországi dánok csúcsszervezete a Sydslesvigske Forening, a Dél-Schleswigi Egyesület. Huszonkilenc, főleg kulturális egyesületet és szövetséget tömörítő csúcsszervezet. Tevékenységének kezdete szintén 1920-ra nyúlik vissza, 1948-ig politikai pártként is működött; 1991-ben közel 18 ezer tagot számlált.

A németországi dánok szervezeti élete hasonlóképpen gazdagon strukturált, mint a határ északi oldalán élő németeké. Intézményrendszerük teljesnek mondható. Csak a fontosabb tényezőket említve: teljes vertikumú oktatási rendszer, ifjúsági egyesületek, egyház, könyvtárak, sajtó stb.

Az iskolarendszer 1991-ben 53 iskolából- 5239 tanulóval- és 63 óvodából- 1900 gyerek- állt. Flensburgban dán gimnázium működik. Ami az egyházat illeti: a dán kisebbség 99 százaléka lutheránus; 44 egyházközségük van, 24 lelkipásztor körülbelül 60 helyen teljesít szolgálatot, biztosít anyanyelvű istentiszteletet. A könyvtári rendszer a flensburgi központi könyvtárból, két városi könyvtárból, két könyvtárbuszból, valamint az iskolai könyvtárakból

áll, körülbelül félmillió könyvtári egységgel. Az anyanyelvi sajtó vezető orgánuma az 1869-ben alapított és a régió legjobb napilapjaként számon tartott *Flensburg Avis*.

Békévé oldja az emlékezés?

A dán-német határvidéken a kisebbségi kérdések természetesen egészen más dimenzióban jelentkeznek, mint például Közép-Európa tájain. Maga a politikai háttér és a társadalmi közeg is gyökeresen különbözik: több évszázados polgári fejlődésre és erős gazdasági pozíciókra (ne feledjük, Flensburg tagja volt a Hansa Szövetségnek) épülő polgári demokráciákról, jóléti államokról és öntudatos helyi közösségekről van szó. Emellett mindkét állam bőkezűen támogatja a szomszédban, a demokrácia védőernyője alatt élő kisebbségeit.

É, mégis... Egy Németországban élő dán értelmiségi -aki családi okok miatt került oda: felesége a flensburgi dán gimnázium tanára-gettőlétről panaszkodik, és az értelmiségi kibontakozás gátjait fájlalja. A dániai németek identitásuk korlátozásaként élik meg a nemzeti szimbólumok-így a zászló -használatára vonatkozó tiltó dán rendelkezéseket. (Dániában - miként egész Skandináviában - szinte minden ház udvarának kertjében fel van vonva a nemzeti lobogó. *Más* zászló használatát-kivéve persze a diplomáciai képviselőket-a törvény nem engedi.)

A történelmi múlt sérelmeit és a névhasználatért folytatott szimbolikus harcokat már említettük. Hogy a dán lakosság egy részében a történelmi sérelem, a nagy szomszédtól való félelem és ellenérzés máig tovább él, az bizonyítja, hogy éppen ottjártamkor, 1997 májusában utasították el a de facto már régen eurorégióként működő határtérség de jure eurorégióvá való nyilvánítását. A német sajtó értetlenül állt a történetek előtt. A dán nemzetiségű lakosságjelentős része élőlánccal tiltakozott a tervezet ellen. Pedig a térség a gyakorlatban már eurorégióként funkcionál, erre a mindennapi életben számos bizonyíték van; ilyen például az összehangolt környezetvédelem és területfejlesztés (víz- és csatornahálózat, árvízvédelmi és tenger lecsapolási projektek a holland *polderek* mintájára), az integrált közlekedési rendszer, továbbá a helyi lakosság ingázása, kölcsönös foglalkoztatása, sőt helyi-közzel hosszabb-rövidebb ideig való letelepedése a határ túlsó oldalán. (A térség egyébként hivatalosan szerepel az Európai Unió által a közelmúltban kijelölt úgynevezett EURES-határrégiók között. Az EURES-program célja a foglalkozási és térségi mobilitás elősegítése az Unión belül, a tagországok bizonyos határvonaláiban.)

A kérdést, véleményem szerint, az fogja eldönteni, hogy az érintett kisebbségek meddig *akarnak* németek, illetve dánok maradni. A demokratikus jogállam erre minden lehetőséget megad. De vajon ma is érvényes-e a schleswigiek 1920-as választási jelmondata: „Wir wollen Deutsch sein, / wie unsere Väter waren.” (Németek akarunk lenni, mint apáink voltak.)

Az Intézet

kutatási profilja lényegében három csoportba sorolható: regionális, társadalmi és történelmi kutatások. Zömük a tágran értelmezett regionális kutatások körébe tartozik. Ajelenlegi fontosabb témák, illetve projektek: helyi és regionális fejlesztés, a munkaerőpiac alakulása 2010-ig, a határon átívelő ingázás, mezőgazdaság és környezetvédelem, határ menti együttműködés és eurorégiók, regionális gazdasági modellek, regionális munkaerőpiaci modellek és adatbank.

A társadalomvizsgálat terén részint az életmódkutatások említendőek, részint bizonyos társadalmi csoportok - például a hátrányos helyzetű személyek - helyzetének elemzése, esetenként a helyi önkormányzatok megrendelésére. Idetartozik továbbá a turizmus, a szabad idő és a kultúra vizsgálata. A turizmus kutatásának különösen fontos altémái: turizmus a

periferiális régiókban, a turizmus mint munkaerőpiaci tényező, a turizmus szerepe a dán gazdaságban.

A történeti kutatások körébe elsősorban a két országban élő kisebbségek történelmének, továbbá a terület sorsát eldöntő békeszerződések kérdésének feldolgozása tartozik.

Az intézet szervezetéről és munkatársairól annyit, hogy 11 kutató dolgozik itt: négy közgazdász, három történész, valamint egy-egy szociológus, földrajzkutató, nyelvész és általános társadalmi kérdésekkel foglalkozó kutató. Az intézet éves költségvetése 7,7 millió korona (körülbelül 215 millió forint). Ennek felét a Kutatási Minisztérium, illetve Sonderjylland megye folyósítja, a másik fele pedig külső forrásokból, alapítványoktól, támogatásokból származik. Sok ez vagy kevés? Viszonyításul talán annyit, hogy a non profit magánintézetek kutatási költségvetése 162 millió korona volt Dániában 1993-ban, és ugyanabban az évben 582 millió koronát költöttek társadalomtudományi kutatások finanszírozására.

Éger György

IRODALOM

- Hansen, Ernst Siegfried: *Disteln am Wege. Von der Besetzung Dänemarks bis zu den Bonner Erklärungen*. Bielefeld, Deutscher Heimat-Verlag 1957.
- Steensen, Thomas: *Die friesische Bewegung in Nordfriesland im XIX. und XX. Jahrhundert (1879-1945)*. Neumünster, Karl Wachholtz Verlag 1986.
- Becker-Christensen, Henrik: *Det tyske mindretal i Nordslesvig 1920-1932*. I-II. Aabenraa, Institut for Graenseregionsforskning 1990.
- Noack Johan Peter: *Det danske mindretal i Sydslesvig 1920-1945*. I-II. Aabenraa, Institut for Graenseregionsforskning 1989.
- Toft, Gösta: *Die bäuerliche Struktur der deutschen Volksgruppe in Nordschleswig*. Flensburg, Institut für Regionale Forschung und Information 1982.
- Unruh, Georg-Christoph -Steiner, Wolfgang: *Staats- und Selbstverwaltung in Schleswig-Holstein und Dänemark*. Husum, Matthiesen Verlag 1982.
- Von 1920 bis zur staatlichen Neuordnung nach dem zweiten Weltkrieg*. Kiel, Institut für Regionale Forschung und Information Verlag Schmidt and Klaunig 1982.
- Materialen zur Geschichte Schleswigs*. Apenrade, Deutschen Schul- und Sprachverein für Nordschleswig 1976.
- Demokratische Geschichte in Schleswig-Holstein X*. Gesellschaft für Politik und Bildung. Schleswig-Holstein e. V. Malik Regional Verlag 1996.
- Paul, Gerhard-Danker, Uwe-Wulf, Peter (Hg.): *Geschichtsumschlungen*. Sozial- und Kulturgeschichtliches Lesebuch Schleswig-Holstein 1848-1948. Bonn, Verlag Dietz 1996.
- Statistik 1996*. Kobenhaun Danmarks Statistik.